

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ ΒΙΟΥ ΩΣ ΑΠ' ΑΛΛΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ.
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Β' ΚΥΠΡΙΟΥ

Στον καθηγητή Εύδοξο Θ. Τσολάκη

Ένας από τους ελάχιστους βυζαντινούς λογίους των οποίων διαθέτουμε την αυτοβιογραφία¹ είναι ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Β' Κύπριος.²

Σύμφωνα με την πληροφορία που αντλούμε από την ίδια την αυτοβιογραφία, ο Γρηγόριος την έγραψε με σκοπό να αποτελέσει τον πρόλογο στην έκδοση των έργων του που ετοιμάζε.³ Ο ειδικός αυτός λόγος της σύνταξής της αφενός καθορίζει το περιεχόμενό της, αφετέρου την κατάτασσει στην κατηγορία της «Schriftstellerautobiographie», της αυτοβιογραφίας, δηλαδή, που επιδιώκει να δείξει στον αναγνώστη των έργων

1. Για την αυτοβιογραφία ως γραμματειακό είδος της βυζαντινής λογοτεχνίας βλ. γενικά Η. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τόμ. Α', μτφρ. Λ. Γ. Μπενάκης, Ι. Β. Αναστασίου, Γ. Χ. Μακρή, Αθήνα 1987, σσ. 257-263 και ειδικότερα τη μονογραφία του Μ. Hinterberger, *Autobiographische Traditionen in Byzanz* [Wiener byzantinistische Studien 22], Βιέννη 1999, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία (στο εξής Hinterberger).

2. Για τον Γεώργιο Κύπριο, μετέπειτα πατριάρχη Γρηγόριο Β' βλ. κυρίως *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, erstellt von E. Trapp u.a, Βιέννη 1976-1996, αρ. 4590 (όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία· στο εξής *PLP*) και τις νεότερες μελέτες των Inmaculada Pérez Martín, *El patriarca Gregorio de Chipre (ca. 1240-1290) y la transmisión de los textos clásicos en Bizancio* [Nueva Roma 1], Μαδρίτη 1996 (κυρίως 1-16· στο εξής Pérez Martín) και Sofia Kotzabassi, *Die handschriftliche Überlieferung der rhetorischen und hagiographischen Werke des Gregor von Zypern* [Serta Graeca 6], Wiesbaden 1998 (κυρίως 1-20· στο εξής Kotzabassi). Κριτική έκδοση της αυτοβιογραφίας περιλαμβάνεται στη μελέτη του W. Lameere για τη χειρόγραφη παράδοση των επιστολών του· βλ. W. Lameere, *La tradition manuscrite de la correspondance de Grégoire de Chypre patriarche de Constantinople (1283-1289)* [Études de Philologie d'Archéologie et d'Histoire anciennes publiées par l'Institut Historique Belge de Rome II], Βρυξέλλες - Ρώμη 1937, 177-191 (στο εξής Lameere). Για τις παλαιότερες εκδόσεις της αυτοβιογραφίας βλ. πιο κάτω σημ. 16.

3. Βλ. Lameere, 187.12-14: *Εἰ μὲν οὖν καὶ ζήλου τι ταῖς ἀληθείαις ἄξιον καὶ λόγου περὶ τοὺς λόγους ἐξεγένετο κατορθῶσαι τῷ συγγραφεῖ, ἥδε που παραστήσει τοῖς ἐξετάζειν βουλομένοις ἢ συγγραφῇ· καλῶ γὰρ οὕτω νῦν τὴν ἀνὰ χειρὰς πυκτίδα καὶ 191.9-11: ἢ δέ που πυκτίς, ὅπερ καὶ ἄνωθεν ἔφην, καλῶς τὸν πατέρα τοῖς ἀναγνώσκουσι δείξει. Σχετικά με τα περιεχόμενα της έκδοσης των έργων του Γρηγορίου βλ. παρακάτω σσ. 285-287.*

ενός συγγραφέα τη διαδρομή που ακολούθησε ο τελευταίος για να κατακτήσει τη γνώση.⁴

Ο Γρηγόριος αναφέρεται αρχικά στις προσπάθειές του να μορφωθεί στη λατινοκρατούμενη, τότε, γενέτειρά του, την Κύπρο,⁵ και στη συνέχεια στην απόφασή του να εγκαταλείψει την οικογένειά του και να ταξιδεύσει μέχρι τη Νίκαια, όπου πίστευε ότι θα έβρισκε τους δασκάλους που αναζητούσε.⁶ Δεν παραλείπει, βέβαια, να περιγράψει τις περιπέτειές του μέχρι να φθάσει εκεί,⁷ την αποτυχία του να συναντήσει τον σπουδαίο λόγιο Νικηφόρο Βλεμμύδη,⁸ την απογοήτευσή του από την εκπαιδευτική κατάσταση που επικρατούσε στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας της Νίκαιας⁹ και, τελικά, την εγκατάστασή του στην Κωνσταντινούπολη, μετά την ανάκτησή της το 1261, και τις σπουδές του κοντά στον Γεώργιο Ακροπολίτη.¹⁰

Μετά την ολοκλήρωση της περιγραφής των σπουδών του ο Γρηγόριος αναφέρεται σε κάποιες από τις δραστηριότητές του, όπως την αντιγραφή χειρογράφων,¹¹ αλλά και στις δυσκολίες που αντιμετώπισε κυρίως εξαιτίας των εκκλησιαστικών προβλημάτων¹² και των ασθενειών του.¹³ Οι

4. Βλ. σχετικά G. Misch, *Geschichte der Autobiographie*, τ. 3.2, Φρανκφούρτη 1962, 890-903 και Hinterberger, 354-358.

5. Lameere, 177.14-179.15.

6. Lameere, 179.25-26.

7. Lameere, 179.23-181.11.

8. Lameere, 181.12-24· για τον Νικηφόρο Βλεμμύδη βλ. *PLP* 2897.

9. Lameere, 183.6-27. Για την παιδεία στη Νίκαια τον 13ο αι. βλ. κυρίως C. N. Constantinides, *Higher Education in Byzantium in the Thirteenth and Early Fourteenth Centuries* (1204-ca. 1310) [Text and Studies of the History of Cyprus 11], Λευκωσία 1982, 5-27 (στο εξής Constantinides).

10. Lameere, 185.7-187.19. Για τον Γεώργιο Ακροπολίτη βλ. *PLP* 518, και για τις σπουδές του Γρηγορίου κοντά του βλ. Constantinides, 31-35 και Sophia Mergiali, *L'enseignement et les lettres pendant l'époque des Paléologues* (1261-1453) [Εταιρεία τών Φίλων του Λαού. Κέντρο Έρευνας Βυζαντίου 5], Αθήνα 1996, 15-16.

11. Lameere, 189.20-24. Για την αντιγραφική του δραστηριότητα, η οποία αποτελεί αντικείμενο πολλών επιστολών του, βλ. ενδεικτικά Constantinides, 135-154, D. Harlfinger, «Autographa aus der Palaiologenzeit», στο: *Geschichte und Kultur der Palaiologenzeit* [Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. Denkschriften 241], Βιέννη 1996, 45-46, Pérez Martín, 17-50 και Kotzabassi, 5-6.

12. Ο Γρηγόριος αναφέρεται στα προβλήματα που του δημιουργούσαν οι εκκλησιαστικές διαμάχες τόσο πριν όσο και μετά την ανάρρησή του στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης, χωρίς όμως να δίνει συγκεκριμένες πληροφορίες· βλ. Lameere, 187.21-189.6.

13. Βλ. Lameere, 189.15-19. Στις ασθένειες που τον ταλαιπωρούσαν ο Γρηγόριος αναφέρεται επανειλημμένα και στις επιστολές του· βλ. σχετικά και Paraskevi Timplalexi, *Medizinisches in der byzantinischen Epistolographie* (1110-1453) [Europäische Hochschulschriften. Reihe VII. Abt. B. Geschichte der Medizin 9], Φρανκφούρτη 2002, passim. Ως αιτία κάποιων ασθενειών του θεωρεί ο Γρηγόριος την υδροποσία, επειδή, όπως σημειώνει στην αυτοβιογραφία του, *τὴν τοῦ οἴνου χρῆσιν ἐξ αὐτῆς γενέσεως ἀπεστρέφετο* (Lameere, 189.18-19).

πληροφορίες αυτές δίνονται, βέβαια, με σκοπό να δικαιολογήσουν την περιορισμένη, όπως ο ίδιος θεωρεί, έκταση της συγγραφικής του παραγωγής,¹⁴ και παρουσιάζονται με αμεσότητα και συχνά με συναισθηματική φόρτιση.¹⁵

Η θέση της αυτοβιογραφίας του Γρηγορίου Κυπρίου στην ιστορία του γραμματειακού είδους αλλά και η σημασία της για την πνευματική ζωή του 13ου αι. είλκυσε το ενδιαφέρον πολλών μελετητών, που αξιοποίησαν στοιχεία της και σχολίασαν το περιεχόμενό της.¹⁶ Κάποια όμως από τα ερωτήματα και τα ζητήματα που θέτει παραμένουν ακόμη αδιευκρίνιστα.

(α) Το πρώτο συνδέεται με τον τίτλο της αυτοβιογραφίας. Όπως προκύπτει από τον τίτλο της editio princeps, ο de Rubeis εξέδωσε την αυτοβιογραφία ex codice Lugduno-Batavensi,¹⁷ από ένα, δηλαδή, χειρόγραφο

Την προτίμησή του στο νερό τη δηλώνει και στην επιστολή του προς τον μοναχό Θεοδόσιο ο οποίος του είχε στείλει ως δώρο κρασί· βλ. Σ. Ευστρατιάδης, *Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου ἐπιστολαὶ καὶ μῦθοι*, Αλεξάνδρεια 1910 (στο εἶδος Ευστρατιάδης), ἐπ. 84.9-15: οὐ μὴν ἄλλ' ἔγωγε εἴπερ ἄρτι πρῶτως σκοπὸν ἐποιούμην μεταβὰς ἐξ ὑδροποσίας οἰνοποσίαν ἀσκήσαι, τὸν στύφοντα καὶ λεπτὸν καὶ ἄλλως κεχρωματισμένον ἀφείξ, ἡσπασάμην ἂν τὸν σόν, ἢ τὸν κατὰ τὸν σόν· ἔμελλε γάρ μοι γλυκὺς ὦν τέως, ὑδροποτεῖν ἀνεχομένῳ καὶ νηπιάζοντι τὴν οἰνοποσίαν οἶον δέλεαρ καὶ παγίς πρὸς ταύτην φανῆναι.

14. Lameere, 187.14-18: τοῦ δ' εἰς πολὺ τὸν τῶν πονημάτων ἀριθμὸν μὴ ἐκτεῖναι, ἄλλοι μὲν ἄλλην λεγόντων αἰτίαν. Καὶ γὰρ λέγουσιν ἦν ἕκαστος βούλεται, αὐτὸν δὲ φάσκειν, φασὶν οἱ γ' ἀκριβῶς ἐκεῖνον εἰδότες, τὸν χρόνον εἶναι βραχύτατον ὄντα τὸν τῆς ἀνέσεως ... καὶ 189.15-16: Τοῦ μὲν τοῖνον μὴ πολλοὺς εἶναι τοὺς λόγους αὐτοῦ, ταῦτά τε αἴτια καὶ πρὸς τούτοις αἱ ποικίλαι τοῦ σώματος νόσοι ...

15. Βλ. π.χ. την αναφορά του στην αντιγραφική του δραστηριότητα και την αγάπη του στα βιβλία, Lameere, 189.20-24.

16. Το κείμενο εκδόθηκε για πρώτη φορά από τον De Rubeis το 1753 (*Georgii seu Gregorii Cyprii Patriarchae CP. vita quae ex codice Lugduno-Batavensi nunc primum graece in lucem prodit cum latina interpretatione et notis Jo. Franc. Bern. M. de Rubeis*, Βενετία 1753. Η έκδοση, που συνοδεύεται από λατινική μετάφραση, ανατυπώθηκε στην PG 142, 17-29). Το 1816 εκδόθηκε για δεύτερη φορά με γερμανική μετάφραση από τον F. Chr. Matthiae («Nachricht von einer das Leben und die Briefe des Patriarchen von Constantinopel, Gregorius aus Cypren, enthaltenden griechischen Handschrift, nebst dem aus derselben abgedruckten Leben, als Beytrag zur Literatur- und Schul- Geschichte des XIII. Jahrhunderts», στο: *Einladungsschrift zu den auf den 25. 26. und 27. September festgesetzten Oeffentlichen Prüfungen in Gymnasium zu Frankfurt am Mayn*, Φρανκφούρτη 1816 (ανατυπώθηκε από τον ίδιο το 1817 και από τον J. Troickij, «Autobiographie de Grégoire de Chypre, patriarche de Constantinople», *Christianskoje Štenije* 50 (1870) 164-177). Η τρίτη, κριτική έκδοση της αυτοβιογραφίας, με γαλλική μετάφραση, έγινε από τον Lameere (βλ. σημ. 1) και ανατυπώθηκε με αγγλική μετάφραση το 1993 από τον A. Pelendrides, *Γρηγορίου τοῦ ἀγνωτάτου καὶ μακαριωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν βίου ὡς ἀπ' ἄλλου προσώπου*, Λονδίνο 1993. Γερμανική μετάφραση της αυτοβιογραφίας του Γρηγορίου περιέλαβε ο H.-G. Beck στον τόμο *Byzantinisches Lesebuch*, Μόναχο 1982, 147-152. Για την παλαιότερη βιβλιογραφία σχετικά με την αυτοβιογραφία του Γρηγορίου βλ. Hinterberger, 354 σημ. 63.

17. Βλ. σημ. 16.

που βρισκόταν στο Leiden. Το χειρόγραφο ταυτίζεται πιθανότατα με τον κώδικα Leid. B.P.G. 49,¹⁸ καθώς η έκδοση αναπαράγει όλες τις γραφές του χειρογράφου και φυσικά τον τίτλο: *τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου πατριάρχου κωνσταντινουπόλεως κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου μερικῆς διηγήσεως λόγος τὰ καθ' ἑαυτὸν περιέχων*.¹⁹

Παρότι ο τίτλος αυτός δεν είναι ο μοναδικός τίτλος που παραδίδουν τα χειρόγραφα της αυτοβιογραφίας και η έκδοση του de Rubeis δεν είναι κριτική, η αυτοβιογραφία του Γρηγορίου αναφέρεται σε όλες τις γνωστές ιστορίες της βυζαντινής λογοτεχνίας με αυτό τον τίτλο,²⁰ ακόμη και ύστερα από την κριτική έκδοση του Lameere, η οποία επιλέγει ως τίτλο αυτόν που παραδίδει ο κώδικας Mutin. α.Ρ.6.19, ένας από τους βασικότερους φορείς της παράδοσης της αυτοβιογραφίας και των επιστολών του Γρηγορίου Κυπρίου.²¹

Τις ιστορίες της βυζαντινής λογοτεχνίας τις ακολουθεί και ο Hinterberger, ο οποίος, σχολιάζοντας τους όρους με τους οποίους χαρακτηρίζονται οι αυτοβιογραφίες του Νικηφόρου Βλεμμύδη και του Γρηγορίου Κυπρίου στους τίτλους τους, θεωρεί τον χαρακτηρισμό *διήγησις μερικῆ* ως δεδομένο και για την αυτοβιογραφία του Γρηγορίου.²² Προσπαθώντας, μάλιστα, να ερμηνεύσει τη σημασία του όρου, τον συνδέει με ανάλογες εκφράσεις που είναι γνωστές από αγιολογικά, κυρίως, κείμενα και διαφωνεί με τη σημασία που δίνει ο εκδότης της αυτοβιογραφίας του Νικηφόρου Βλεμμύδη, J. Munitiz, ο οποίος αποδίδει τον όρο *διήγησις*

18. Ενδεχομένως θα μπορούσε να έχει χρησιμοποιηθεί για την έκδοση και το απόγραφο του Leid. B.P.G. 49, ο κώδικας Leid. Vulc. 17, τον οποίο χρησιμοποίησε ο γνωστός λόγιος Bonaventura Vulcanius ως πρότυπο για την έκδοση του Εγκωμίου της θάλασσας του Γρηγορίου Κυπρίου· βλ. σχετικά Kotzabassi, 128-129 (όπου και η περιγραφή των χειρογράφων). Ο ισχυρισμός του Hinterberger (σ. 110, σημ. 134) ότι η έκδοση βασίζεται στον κώδικα Marc. II 169A, νεότερο απόγραφο του Leid., δεν επιβεβαιώνεται. Επιπλέον η διαφορά που παρατηρεί ο Hinterberger (σ. 31 σημ. 1 και 110 σημ. 134) μεταξύ του τίτλου της PG και του τίτλου που θεωρεί ως τον τίτλο του Leid. B.P.G. 49 οφείλεται σε λάθος στο κριτικό υπόμνημα της έκδοσης του Lameere, ο οποίος παραλείπει από τον τίτλο του Leid. (G) τις λέξεις *μερικῆς διηγήσεως* (βλ. Lameere, 179: *τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου πατριάρχου κωνσταντινουπόλεως κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου λόγος τὰ καθ' ἑαυτὸν περιέχων* G).

19. Ο τίτλος αυτός παρουσιάζει ομοιότητες με τον τίτλο της αυτοβιογραφίας Α του Νικηφόρου Βλεμμύδη (*Νικηφόρου μοναστοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ κτήτορος περὶ τῶν κατ' αὐτὸν διήγησις μερικῆ*) βλ. την έκδοσή της από τον J. Munitiz, *Nicephori Blemmydae Autobiographia sive curriculum vitae necnon epistula universalior* [Corpus Christianorum. Series Graeca 13], Turnhout 1984, και Hinterberger, 110.

20. Βλ. K. Krumbacher, *Ιστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας*, ελλ. μτφρ. Γ. Σωτηρίου, Ἀθήνα 1900 (ανατ. 1974), τ. Β', 139· H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Μόναχο 1959 (ανατ. 1977), 685, Hunger, 260 σημ. 1 και Misch, 890 σημ. 309.

21. Για τον κώδικα βλ. την αναλυτική περιγραφή του Lameere, 22-33.

22. Βλ. σχετικά Hinterberger, 110 και 113.

μερική ως partial account.²³ Ο Hinterberger, αντίθετα, ακολουθεί την άποψη του Lausberg που υποστηρίζει ότι το επίθετο μερικός δηλώνει την αφήγηση η οποία, σε αντιδιαστολή με τη συνεχή αφήγηση, διακόπτεται από παρεκβάσεις, και τη βιογραφία που είναι οργανωμένη «κατά αρετές».²⁴ Έτσι θεωρεί ότι το επίθετο μερικός σημαίνει κατά μέρος, με τη σειρά, και κατά συνέπεια ο όρος διήγησις μερική δηλώνει τη διεξοδική, λεπτομερή και αναλυτική αφήγηση.²⁵

Μια τέτοια ερμηνεία του όρου διήγησις μερική για την αυτοβιογραφία του Γρηγορίου Κυπρίου δεν ανταποκρίνεται, κατά τη γνώμη μου, στο περιεχόμενό της, καθώς η αφήγηση της ζωής του συγγραφέα στην αυτοβιογραφία του δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως διεξοδική ούτε ως αναλυτική αφήγηση. Ο Γρηγόριος, άλλωστε, δεν είχε σκοπό να γράψει μία πλήρη βιογραφία του, αλλά να δώσει ορισμένες βασικές πληροφορίες για τη ζωή και την πνευματική του διαδρομή, πληροφορίες που θα βοηθούσαν τον αναγνώστη των έργων του, τα οποία θα ακολουθούσαν την αυτοβιογραφία στη σχεδιαζόμενη έκδοση,²⁶ να κατανοήσει την προσωπικότητα και το έργο του συγγραφέα τους.

Για τον λόγο αυτό, και πιθανόν και για λόγους υστεροφημίας, ο Γρηγόριος παραλείπει να αναφερθεί σε συγκεκριμένα περιστατικά ή φάσεις της ζωής του, όπως π.χ. στη στάση που τήρησε απέναντι στην εκκλησιαστική πολιτική του Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου και την αλλαγή της μετά τον θάνατο του αυτοκράτορα²⁷ ή σε ένα ταξίδι του στον Πόντο το οποίο μας είναι γνωστό από μία επιστολή του πρώην φίλου του, μοναχού Μεθοδίου²⁸, ούτε ακόμη σε στοιχεία της ζωής του που μας είναι γνωστά από τις επιστολές του, όπως π.χ. η διαμονή του στη μονή Ακαταλή-

23. Βλ. J. A. Munitiz, *Nicephoros Blemmydes. A Partial Account, Introduction, Translation and Notes* [Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents 48], Leuven 1988, και Hinterberger, 113-116, όπου και παρατίθενται μερικά ακόμη παραδείγματα της χρήσης του χαρακτηρισμού διήγησις μερική σε άλλα γραμματειακά είδη. Η απόδοση του όρου στα ελληνικά ως αποσπασματική αυτοβιογραφία (βλ. Π. Αγαπητός, «Νικηφόρος Βλεμμύδης "Διήγησις μερική": Μια αποσπασματική αυτοβιογραφία», *Εντευκτήριο* 28-29 (1994) 52-61) δεν είναι, κατά τη γνώμη μου, ιδιαίτερα επιτυχής.

24. Βλ. H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, Μόναχο 42008, § 292 και Hinterberger, 115-116.

25. Βλ. Hinterberger, 116: «Meiner Meinung nach trifft sowohl in der hier genannten Beispielen als auch bei Nikephoros Blemmydes und Gregorios Kyrios die Übersetzung von μερική διήγησις mit "ausführliche Erzählung" das Richtige».

26. Βλ. παραπάνω σ. 279.

27. Για το θέμα βλ. F. Tinnfeld, «Faktoren des Aufstieges zur Patriarchenwürde im späten Byzanz», *JÖB* 36 (1986) 109.

28. Βλ. V. Laurent – J. Darrouzès, *Dossier grec de l'union de Lyon (1273-1277)* [Archives de l'Orient chrétien 16], Paris 1976, 521.2-3: Ἐφ' ὅσον ἀπεδήμεις εἰς τὴν Τραπεζοῦντα καιρὸν – μεθ' ὧν καὶ δι' ὃ οἶδας ἀπεδήμεις –.

πτου,²⁹ αλλά ούτε και σε άλλα πρόσωπα, εκτός από τον Γεώργιο Ακροπολίτη, κοντά στον οποίο σπούδασε.

Η συζήτηση, πάντως, για τη σημασία του όρου *διήγησις μερική* σε σχέση με την αυτοβιογραφία του Γρηγορίου θα είχε ενδιαφέρον μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ο τίτλος του κειμένου στον κώδικα Leid. B.P.G. 49, που περιέχει τον όρο, αντιπροσωπεύει τον αρχικό τίτλο της αυτοβιογραφίας, αυτόν δηλαδή που έδωσε ο συγγραφέας στο έργο του, γεγονός όμως το οποίο ούτε αποδεικνύεται ούτε συζητείται από τους μελετητές, που τον αντιμετωπίζουν ως τον αρχικό και αυθεντικό.

Μια τέτοια αντιμετώπιση, όμως, του τίτλου του Leid. είναι απολύτως αυθαίρετη, καθώς ο τίτλος παραδίδεται σε ένα μόνο από τα τέσσερα, στεμματικά ανεξάρτητα χειρόγραφα που παραδίδουν την αυτοβιογραφία. Από τα άλλα τρία χειρόγραφα, δύο, ο Vatic. 1696 και ο Laur. 56,3, δεν παραδίδουν κανένα τίτλο. Από τον Vatic. έχει εκπέσει το πρώτο τμήμα του κειμένου μαζί με τον τίτλο,³⁰ ενώ ο τίτλος *Γεωργίου τοῦ Κυπρίου βίος και ἐπιστολαί* στον κώδικα Laur. δεν προέρχεται από το χέρι του γραφέα του 14ου αι. ο οποίος έγραψε το κείμενο, αλλά αποτελεί προσθήκη του Camillo Zanetti, γραφέα του 16ου αι.³¹ Το τέταρτο χειρόγραφο, ο κώδικας Mutin. α.Ρ.6.19, παραδίδει τον ακόλουθο, εντελώς διαφορετικό, τίτλο: *Γρηγορίου τοῦ ἁγιωτάτου και μακαριωτάτου οἰκουμηνικοῦ πατριάρχου περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν βίου ὡς ἀπ' ἄλλου προσώπου*.³²

Από τους δύο σωζόμενους τίτλους κανείς, ασφαλώς, δεν προέρχεται από το χέρι του συγγραφέα, εφόσον είναι αδύνατο ο Γρηγόριος να χαρακτηριζόταν τον εαυτό του είτε ως *ἁγιώτατο* είτε ως *σοφώτατο* και *λογιώτατο*. Δεν αποκλείεται μάλιστα ο συγγραφέας να μην είχε δώσει κανένα τίτλο στο έργο του, όπως συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις κειμένων που παραδίδονται σε αυτόγραφα των συγγραφέων τους.³³ Μια

29. Για τη διαμονή του στη μονή Ακαταλήπτου βλ. Ευστρατιάδης, επ. 20. Η έλλειψη κάθε αναφοράς σε συγκεκριμένα γεγονότα δυσκολεύει την προσπάθεια χρονολόγησης της αυτοβιογραφίας: βλ. σχετικά παρακάτω σσ. 287-288.

30. Για το χειρόγραφο, που χρονολογείται στις αρχές του 14ου αι., βλ. την περιγραφή των G. Giannelli – P. Canart, *Codices Vaticani Graeci 1684–1744*, Città del Vaticano 1961, 21-23 και Kotzabassi, 190-200. Η αυτοβιογραφία είναι το πρώτο κείμενο στη σημερινή μορφή του κώδικα και αρχίζει ακέφαλο στο φ. Π με τις λέξεις *και ποιητικῆς ἐπιπολαίων και τούτων* (= Lameere, 183.9).

31. Ο Camillo Zanetti (Camillus Venetus) συμπλήρωσε και άλλα φύλλα του κώδικα που είχαν εκπέσει: βλ. σχετικά Kotzabassi, 114. Λανθασμένα ο Hinterberger, 345 σημ. 3, θεωρεί τον τίτλο αυτό ως ενδεικτικό της αδιάσπαστης ενότητας της αυτοβιογραφίας και των έργων του συγγραφέα.

32. Βλ. Lameere, 179.

33. Βλ. π.χ. την περίπτωση του κώδικα Vatic. Palat. 211 που περιέχει αυτόγραφα αγιολογικά κείμενα του Νικολάου Καβάσιλα και όπου δεν υπάρχει επίσης κανένας τίτλος: βλ.

προσεκτικότερη ὁμως εξέταση των δύο σωζόμενων τίτλων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ὅτι ὁ τίτλος που παραδίδει ὁ Mutin., περὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν βίου ὡς ἀπ' ἄλλου προσώπου, αντιστοιχεί ακριβέστερα στα δεδομένα της αυτοβιογραφίας του Γρηγορίου, καθὼς ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ στην αυτοβιογραφία του τὴν τριτοπρόσωπη αφήγηση και μόνο στο τέλος της αποκαλύπτει ὅτι ὁ συγγραφέας-αφηγητής και ὁ βιογραφούμενος ταυτίζονται.³⁴

Επιπλέον, ἡ διατύπωση του τίτλου του Mutin., που θυμίζει τὸ ρητορικό εἶδος τῆς ἡθοποιῆας, παρουσιάζει αναλογίες με τὸν σωζόμενο τίτλο δύο επιστολῶν του συγγραφέα που απευθύνονται προς τὸν εαυτό του: τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἑαυτὸν ὡς ἀπ' ἄλλου και τοῦ αὐτοῦ ὡς πρὸς ἑαυτὸν ὡς ἀφ' ἑτέρου,³⁵ ἔτσι ὥστε να εἶναι πιθανὸ ὁ τίτλος του Mutin. να προήλθε ἀπὸ τὸν ἀρχικό τίτλο τῆς αυτοβιογραφίας.

Ταυτόχρονα ἡ ομοιότητα που διαπιστώνεται μεταξὺ του τίτλου τῆς αυτοβιογραφίας του Γρηγορίου στον Leid. και του τίτλου τῆς αυτοβιογραφίας του Νικηφόρου Βλεμμύδη δεν αποκλείεται να εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπίδρασης του τίτλου τῆς αυτοβιογραφίας του Βλεμμύδη στον γραφέα του Leid., Γεώργιο Γαλησιώτη,³⁶ ὁ ὁποῖός ἦταν πιθανότατα γνώστης του ἔργου του Βλεμμύδη, ἐφόσον σε συνεργασία με τὸν Γεώργιο Οἰναιώτη μετέφρασε ἕνα ἄλλο ἔργο του ἴδιου συγγραφέα, τὸν *Βασιλικὸ ἀνδριάντα*.³⁷

(β) Το δεύτερο ἐρώτημα που θέτει ἡ αυτοβιογραφία του Γρηγορίου Κυπρίου εἶναι ποια ἔργα του θα περιλάμβανε ἡ ἐκδοσὴ τὴν ὁποία σχεδίαζε ὁ συγγραφέας τῆς και σὴν ὁποία ἡ αυτοβιογραφία θα λειτουργούσε ὡς πρόλογος.

Ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος χαρακτηρίζει τὰ ἔργα που θα περιλάμβανε σὴν ἐκδοσὴ του ὡς λόγους³⁸ ἐπιτρέποντάς μας τὴν ὑπόθεση ὅτι πιθανόν

Sofia Kotzabassi, «Ein neues Autographon des Nikolaos Kabasilas: der Kodex Vatic. Palat. Gr. 211», *JÖB* 53 (2003) 187-194.

34. Βλ. Lameere 191.4-7: ἐγὼ μὲν οὐκ ἐρῶ, μὴ και εἰς μῆκος ἐκτείνω τὸν λόγον, μὴ και τάνδρι, ἴσον δ' εἶπεῖν, ἑμαυτῶ, χαρίζεσθαι δόξω. Ἐμαυτὸν γὰρ ἐκεῖνον ἡγημαί και καλῶ, τῆς ἄκρας ἡμῶν ἐνώσεως τοῦθ' οὕτω και λέγειν ἀσφαλῶς και φρονεῖν δεδωκυίας.

35. Πρόκειται για τὶς επιστολές Ευστρατιάδης, αρ. 48 και 50.

36. Για τὸν Γρηγόριο Γαλησιώτη ὡς γραφέα του Leid. B.P.G. 49 βλ. Kotzabassi, 127, ὅπου και ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

37. Βλ. H. Hunger – I. Ševčenko, *Des Nikephoros Blemmydes βασιλικὸς Ἀνδριὰς und dessen Metaphrase von Georgios Galesiotes und Georgios Oinaiotes: ein weiterer Beitrag zum Verständnis der byzantinischen Schrift-Koine* [Wiener byzantinistische Studien 18], Βιέννη 1986.

38. Βλ. Lameere 189.15: τοῦ μέντοι τοῖνον μὴ πολλοὺς εἶναι τοὺς λόγους αὐτοῦ ... και Lameere 189.24-25 και 30-31: τοῦ δὲ μὴ πάντας τῆς αὐτῆς εἶναι σπουδῆς, πρόδηλος, οἶμαι, ὁ λόγος ... Διὰ τοῦτο και τῶν ὑποκειμένων ὅσα μὲν σπουδαῖα, τῇ ἀκμῇ λογιστέα, ἃ δὲ μὴ τοιαῦτα, τῇ νεότητι προσνεμητέα και τῶ ἀτελεῖ τῆς ἀσκήσεως.

σχεδίαζε την έκδοση των ρητορικών του έργων. Από την επιστολή όμως αρ. 155, που απευθύνεται στον Θεόδωρο Μουζάλωνα, προκύπτει ότι ο Γρηγόριος είχε συγκεντρώσει τις επιστολές του και τις είχε παραδώσει σε ένα γραφέα για να τις αντιγράψει, προκειμένου να τις διασώσει από τη φθορά και την απώλεια. Με την επιστολή του αυτή ο Γρηγόριος ζητά από τον Μουζάλωνα να του επιστρέψει τις επιστολές που του είχε στείλει κατά καιρούς για να τις συμπεριλάβει στη συλλογή του: *τί δὲ ποιῶ; ἐπιστολὰς τὰς ἑμαυτοῦ ἄλλοθεν ἄλλην ὡς ἂν οἶός τε ὦ συλλέγων καλλιγραφεῖν δίδωμι, βουλόμενος αὐτὰς εἰς πυκτίον ἔχειν ἀθρόας, οὐδὲν μὲν ἔσομένας εἰς ὄνησιν τοῖς ὀψιγόνους, φθάνω γὰρ αὐτὸς περὶ τῶν ἑμαυτοῦ τάληθῆ λέγων, πρὶν τινα ἕτερον φθῆναι εἰπεῖν, ὅμως καὶ οὕτω τῶν γεννημάτων μὴ ἀμελῶν· νόμος δὲ οἶδας καὶ τοῦτο τῆς φύσεως στέργειν τὰ ἔκγονα, κἄν ὄντα τύχη τὰ πάντων φαυλότατα ... τὰς μέντοι τοῖνυν ἄλλας συνηθροικέναι μοι δοκῶ σχεδὸν πάσας καὶ τῷ γραφεῖ δεδωκέναι· ἐκείνας μέντοι μόνας οὐ συντεταχέναι ταῖς ἀδελφαῖς ὅσαις ἀπολυξῆναι πρὸς σὲ τὴν σοφωτάτην ἐμοὶ συμβέβηκε κεφαλῆν.*³⁹

Ο Θεόδωρος Μουζάλων συνοδεύει την επιστροφή των επιστολών που του ζητά ο Γρηγόριος με μια επιστολή στην οποία παρακινεί τον πατριάρχη να συμπεριλάβει και τις επιστολές προς τον ίδιο στο βιβλίο που θα περιείχε τόσο τις επιστολές όσο και όλα τα υπόλοιπα έργα του. Του ζητά ακόμη, μετά την ολοκλήρωση της αντιγραφής, να του στείλει τη συλλογή, προκειμένου να κάνει και ο ίδιος ένα αντίγραφο.⁴⁰

Κατά συνέπεια δεν αποκλείεται η «έκδοση» στην οποία αναφέρεται ο Γρηγόριος στην αυτοβιογραφία του να περιλάμβανε και τις επιστολές, αλλά και όλα τα έργα του, πιθανόν και τα δογματικά. Αν η επιθυμία του πραγματοποιήθηκε, δεν επιβεβαιώνεται από τη χειρόγραφη παράδοση.

Από χειρόγραφα που παραδίδουν την αυτοβιογραφία ο κώδικας Mutin. α.Ρ.6.19 περιλαμβάνει και μια από τις μεγαλύτερες συλλογές επιστολών του Γρηγορίου. Δυστυχώς όμως μεταξύ της αυτοβιογραφίας και των επιστολών έχουν εκπέσει 23 τεύχη, έτσι ώστε είναι αδύνατο να υποθέσουμε ποια άλλα έργα του Γρηγορίου περιείχε στην αρχική του μορφή το χειρόγραφο.⁴¹ Το δεύτερο βασικό χειρόγραφο της αυτοβιογρα-

39. Βλ. Ευστρατιάδης, επ. 155.5-16. Για τον Θεόδωρο Μουζάλωνα βλ. PLP 19439.

40. Βλ. Ευστρατιάδης, επ. 156.21-23: *ἐπίταττε συντάσσειν αὐτὰς ταῖς λοιπαῖς τὸν τὴν θαυμασίαν γράφοντα βιβλίον, ἧ σου τῆς ἱερᾶς καὶ σοφωτάτης ψυχῆς αὐτὰς τε καὶ τὰ λοιπὰ συγγράμματα δέχεται*. Παρόμοιο παράδειγμα προσφέρει η περίπτωση του σύγχρονου, και φίλου του Γρηγορίου, Κωνσταντίνου Ακροπολίτη, ο οποίος μας πληροφορεί ότι ετοίμαζε έκδοση των έργων του σε τρεις τόμους· οι δύο θα περιλάμβαναν τα πεζά και ο τρίτος τα ποιητικά του έργα· βλ. *Costantino Acropolita Epistole*, ed. R. Romano, Napoli 1991, επ. 187.

41. Οι επιστολές αρχίζουν στο φ. 7 το οποίο αποτελεί το πρώτο φύλλο του λε' τεύχους του κώδικα.

φίας, ο κώδικας Leid. B.P.G. 49,⁴² που περιλαμβάνει τα περισσότερα από τα έργα του Γρηγορίου, αφενός ανάγεται σε δύο τουλάχιστον πρότυπα,⁴³ έτσι ώστε δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αντιπροσωπεύει τη συνολική έκδοση των έργων του Γρηγορίου που έγινε κατ' εντολή ή υπό την επίβλεψή του, αφετέρου περιλαμβάνει και έργα άλλων συγγραφέων. Τα άλλα δύο χειρόγραφα, οι κώδικες Vatic. 1696 και Laur. 56.3, περιλαμβάνουν ορισμένες μόνο από τις επιστολές και τα ρητορικά του έργα. Αντίθετα, όλα τα άλλα χειρόγραφα που περιέχουν τα ρητορικά ή/και τα αγιολογικά του κείμενα δεν παραδίδουν την αυτοβιογραφία και τις επιστολές του, και δύσκολα θα μπορούσαμε να υποθέσουμε και γι' αυτά ότι αντιπροσωπεύουν ένα αντίγραφο της «έκδοσης» των έργων του Γρηγορίου.

Ενδιαφέρον είναι επίσης το γεγονός ότι ορισμένες επιστολές παραδίδονται μόνο σε ένα ή δύο χειρόγραφα, ενώ αρκετές επιστολές με αποδέκτη τη Θεοδώρα Ραούλαινα προστίθενται στο τέλος είτε της συλλογής του Mutin. είτε του Vatic. 1085 είτε και των δύο.⁴⁴

(γ) Το τρίτο ερώτημα αφορά τη χρονολόγηση της αυτοβιογραφίας. Ως *terminus post quem* για τη συγγραφή της μπορούμε να θεωρήσουμε το έτος 1282, εφόσον ο Γρηγόριος αναφέρει την άνοδό του στον πατριαρχικό θρόνο.⁴⁵ Χρησιμοποιώντας την απουσία αναφοράς στην παραίτησή

42. Για το περιεχόμενο του κώδικα βλ. σημ. 41 και την περιγραφή του στο: K. A. De Meyier, *Bibliotheca Universitatis Leidensis. Codices Manuscripti VIII. Codices Bibliothecae Publicae Graecae*, Leiden 1965, 67-69.

43. Σύμφωνα με τον Lameere, 41-50 ο Leid. είναι ως προς τις επιστολές απόγραφο του Mutin., ενώ για την αυτοβιογραφία ο Γεώργιος Γαλησιώτης ακολούθησε άλλο, μη σωζόμενο, πρότυπο.

44. Βλ. σχετικά τον συγκεντρωτικό πίνακα των επιστολών του Γρηγορίου στον Lameere, 215-218. Για τον Vatic. 1085, ένας από τους δύο υπαρχέτυπους στην παράδοση των επιστολών σύμφωνα με τον Lameere, βλ. Lameere, 33-38. Ενδιαφέρον πάντως παρουσιάζει αφενός το γεγονός ότι στην απάντησή του προς τον Θεόδωρο Μουζάλωνα (Ευστρατιάδης, επ. 157.7-15) ο Γρηγόριος δηλώνει αφενός ότι τελικά περιέλαβε ένα μόνο μέρος των επιστολών του (*ἐπειδήπερ ἐπέσχον ἂν ἑμαυτὸν ταύτης τῆς πείρας, στήλης ἐσομένης μᾶλλον, τῆς τοῦ συντεθεικότος ἀγροικίας, ἣ ἐπιδείξεως τῆς αὐτοῦ περὶ λόγους σπουδῆς· πλὴν ἐκ τῶν ἀπασῶν ὀλίγας μετεγγράφαι πεποιηκώς, τὰς πάσας αὐθὶς σοι ὡς ἡ ὑπόσχεσις πέμπω συνηθροκώς*) αφετέρου ότι τον παρακαλεῖ πάντως να καταστρέψει όσες δεν ήταν καλογραμμένες: *ὑπάκουσον ἐν τῷ μέρει καὶ σύ· καὶ μοι χάριν δὸς ἀντὶ χάριτος. Τίς ἡ χάρις; ἀφάνισον τοῦ λοιποῦ τὰς πάσας, καὶ τὸν τῆς ἀμαθίας ἐμοὶ μείωσον ἔλεγχον· μειώσεις δὲ εἰ τῶν φαύλων ἐκδεδομένων οὐκ ἐάσεις ἐν βίῳ πολὺ τι σώζεσθαι πλήθος ...* Η απόφαση αυτή του Γρηγορίου να συμπεριλάβει ένα μέρος των επιστολών του στην «έκδοση» και ταυτόχρονα να συγκεντρώσει τις υπόλοιπες και να τις στείλει στον Μουζάλωνα θα μπορούσε να είναι η αιτία για την παράδοση δύο διαφορετικών συλλογών με τις επιστολές.

45. Βλ. Lameere 187.25-26: *εἰς γὰρ τὸν ὑπέρτατον τῶν πατριαρχῶν ἀνεληλυθὼς θρόνον, ἧ τὸ γε ἀληθέστερον εἶπεῖν ἀνεγκυσθεῖς ...*

του ως *argument ex silentio* μπορούμε να προσδιορίσουμε ως *terminus ante quem* το έτος 1289. Δεν αποκλείεται, πάντως, η εκτίμηση που διατυπώνει ο Γρηγόριος ότι η ταραχή στην Εκκλησία οφείλεται σε όσους ενδιαφέρονται για την προσωπική τους ευχαρίστηση και δόξα, τις οποίες προτιμούν από το κοινό συμφέρον και το θέλημα του Θεού, και διεκδικούν για τον εαυτό τους την εξουσία,⁴⁶ να αναφέρεται στους μητροπολίτες Εφέσου Ιωάννη Χειλά, Κυζίκου Δανιήλ Γλυκύ και Φιλαδελφείας Θεόληπτο, οι οποίοι, παρότι είχαν υπογράψει τον *Τόμο πίστεως* του 1285, στη συνέχεια δεν θέλησαν να δεχθούν τις εξηγήσεις που έδωσε σχετικά με την ερμηνεία του μαθητού του Μάρκου, αλλά τον κατηγορήσαν και επιδίωξαν με κάθε τρόπο την παραίτησή του.⁴⁷

Στην περίπτωση που δεχθούμε αυτή την υπόθεση, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η αυτοβιογραφία συντάσσεται λίγο πριν από την παραίτησή του ή την προσωρινή του παραμονή στη Μονή Οδηγών.⁴⁸

Ενδιαφέρον πάντως παρουσιάζει το γεγονός ότι στον κώδικα Laur. 56,3 μετά την αυτοβιογραφία, που ολοκληρώνεται στο τέλος του φ. 182r, ακολουθεί, στο φ. 182v, ένα σύντομο κείμενο χωρίς τίτλο.⁴⁹ Το κείμενο φαίνεται να έχει λεκτική και νοηματική συνάφεια με τις τελευταίες φράσεις της αυτοβιογραφίας, με τις οποίες ο Γρηγόριος Κύπριος ζητά από τον αναγνώστη της να διαβάσει προσεκτικά τα έργα του που ακολουθούν και με βάση αυτά να κρίνει τον συγγραφέα για το έργο του: *ή δέ που πυκτίς, ὄπερ καὶ ἄνωθεν ἔφην, καλῶς τὸν πατέρα τοῖς ἀναγινώσκουσι δείξει, ὥστε προσεκτέον αὐτῇ τοῦ λοιποῦ καὶ ὡς ἂν αὐτῇ δώσει κρίνειν, οὕτω καὶ περὶ τῶν εἰρημένων τὴν ψῆφον ἐξενεκτέον.*⁵⁰

Το κείμενο αυτό είναι τμήμα ενός Λόγου του Νείλου Αγκύρας προς τη

46. Βλ. Lameere, 189.2-6: *τὴν ἑαυτοῦ τινα ἕκαστον ἡδονὴν καὶ τιμὴν καὶ ἀρέσκειαν πρὸ τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ τῷ θεῷ δοκοῦντος ζητοῦντα, τὴν δ' ἐκκλησίαν πάσης ταραχῆς καὶ ἀταξίας ἐνέπλησε, πάντων ἄρχειν ἐν αὐτῇ καὶ νομοθετεῖν ἀγαπώντων, ἄρχεσθαι δὲ καὶ θείαις νόμοις ὑποτάττεσθαι οὐδενός.*

47. Για τα σχετικά γεγονότα βλ. A. Papadakis, *Crisis in Byzantium. The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, Νέα Υόρκη 1983, 122-127. Για τα πρόσωπα βλ. PLP 30764 (Ιωάννης Χειλάς), 4263 (Δανιήλ Κυζίκου), 3749 (Θεόληπτος Φιλαδελφείας) και 17087 (Μάρκος), όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

48. Για τα γεγονότα βλ. Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, ed. A. Failler [CFHB 24/3], Παρίσι 1999, VIII, 6 (III, 139). Στην παραμονή του στη Μονή Οδηγών αναφέρεται και ο ίδιος ο Γρηγόριος σε μια επιστολή του που παραδίδεται στους κώδικες Mutin. και Leid. και εκδίδεται στην PG 142, 126C5-128C4.

49. Τα ρητορικά κείμενα του Γρηγορίου Κυπρίου που περιέχονται στον κώδικα τα περιγράφει σε άρθρο του ο Leone, χωρίς όμως να ταυτίζει το κείμενο αυτό για το οποίο σημειώνει απλώς: *il brano che inizia eì mèn ἐκ τῆς ἐντεῦθεν ψῆφου* (φ. 182v)· βλ. P. L. M. Leone, «Due opuscoli retorici di Gregorio di Cipro nel codice Laur. gr. Plut. LVI 3», *Quaderni catanesi di studi classici e medievali* 8/15 (1986) 59-62 (κυρίως σ. 59).

50. Lameere, 191.9-12.

διακόνισσα Μάγνα,⁵¹ και αρχίζει σχολιάζοντας τη σημασία της ανθρωπίνης κρίσης των ανθρώπων για τις πράξεις των άλλων, την οποία και θεωρεί χωρίς σημασία για τη μελλοντική κρίση του Θεού ο οποίος βλέπει και κρίνει τὰ ὄντα: *Εἰ μὲν ἐκ τῆς ἐντεῦθεν φήφου ἐβεβαιουῖτο παρὰ τῷ ἀδεκάστῳ κριτῇ καλῶς ἀρέσκειν ἀνθρώποις τίς εἶχε σπουδὴν μαρτυρίαν τὴν ἔνθεν δόξαν εἰς πίστιν τοῦ μέλλοντος ἐπαγόμενος καὶ ἀνεύθυνος ἀποδειχθήσεσθαι μέλλων, ἐξ ὧν συνέστη παρὰ τῶν ἐνθένδε κριτῶν· εἰ δὲ σχολάζει σχῆμα καὶ ἀποδοχὴ καὶ δόξα τῶν ἐν τῷ παρόντι ψηφιζομένων τὰ καθ' ἡμᾶς, γυμναὶ δὲ τῶν πεπραγμένων καὶ νενοημένων παρίστανται εἰκόνες σαφεῖς, ἔλεγχοι φαύλων καὶ ἀστείων ἐνθυμήσεων καὶ ἔργων γινόμεναι καὶ κρινόμεναι, οὐκ ἀφ' ὧν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτὴ συνίστησιν ἡ ἀλήθεια, εἰκαῖόν τι καὶ μάταιον ἀληθῶς ἐπιτήδευμα, τὸ πείθειν τούτους ἐθέλειν, ὅπως ἔχει τὰ ἡμέτερα, ὧν ἡ πληροφορία, οὐδὲν ἡμᾶς εἰς τὴν ἄνω δίκην ὀνήνησι, τὰ ὄντα βλέπουσαν.*

Το κείμενο αυτό παραδίδεται και από τον Mutin., στον οποίο έχει προστεθεί στο φ. 191, μετά από την τελευταία επιστολή που απευθύνεται προς τη Θεοδώρα Ραούλαινα, από διαφορετικό αλλά σύγχρονο χέρι. Ως τίτλος του κειμένου σημειώνεται από τον γραφέα του †τοῦ αὐτοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου†, ενώ ένα άλλο σύγχρονο χέρι σημειώνει στη συνέχεια †τοῦ ἁγίου νεύλου†.

Με τον ίδιο τίτλο παραδίδεται το απόσπασμα και στον κώδικα Leid., γραμμένο από το χέρι του Γεωργίου Γαλησιώτη. Στην περίπτωση αυτή προηγούνται δύο κείμενα⁵² τα οποία στον Mutin. ἔπονται του αποσπασματος και είναι γραμμένα από άλλο, σύγχρονο επίσης, γραφέα, καθώς και σε νεότερα απόγραφα των δύο χειρογράφων με τον τίτλο: *τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου τοῦ ἁγίου νεύλου.*⁵³

Ο τίτλος με τον οποίο παραδίδεται το απόσπασμα σε όλα τα χειρόγραφα μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι το επέλεξε ο ίδιος ο πατριάρχης Γρηγόριος. Για ποιο λόγο όμως ο γραφέας του Laur. επιλέγει να αντιγράψει το απόσπασμα του Νείλου στο τέλος της αυτοβιογραφίας και όχι μεταξύ των επιστολών; Η υπόθεση ότι ο Γρηγόριος Κύπριος επέλεξε το συγκεκριμένο απόσπασμα, που συνδυάζεται με το τέλος της αυτοβιογραφίας του, για να δώσει τη δική του ἔμμεση απάντηση σε ὅσους τον

51. Βλ. PG 79, 984D1-985A6 *Τοῦ μακαρίου πατρὸς ἡμῶν Νείλου πρὸς τὴν σεμνοπρεπεστάτην Μάγναν διάκονον Ἀγκύρας περὶ ἀκτῆμοσύνης λόγος* (S. Nili, *Ad veneratione dignissimam Magnam diaconissam Ancyrae*, CPG 6048).

52. Το ένα έχει τίτλο *τινὶ τῶν ἀρχιερέων* και το άλλο *ἀπόφασις*. βλ. την περιγραφή του χειρογράφου σημ. 42.

53. Ὅπως π.χ. τον κώδικα Vind. hist. 101, στον οποίο στηρίζεται και η ἔκδοση του Ευστρατιάδη, στην οποία περιλαμβάνει ως επιστολή αρ. 190

κατηγορούσαν, για προσωπικούς, όπως πίστευε, ο ίδιος λόγους, και ζητούσαν την παραίτησή του,⁵⁴ είναι ιδιαίτερα ελκυστική, παραμένει όμως προς το παρόν τουλάχιστο αδύνατο να αποδειχθεί.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΣΟΦΙΑ ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΗ

54. Βλ. σχετικά παραπάνω και βλ. Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, ed. A. Failler [CFHB 24/3], Παρίσι 1999, VIII, 7-9 (III, 141-149).

